

SİVİL TOPLUM DÜZENİNDE SENDİKALARIN GELECEĞİ

Sayım YORGUN*

ÖZET

Sivil toplum ile sendikalar arasındaki ilişkiler son yıllarda yeni tartışmaları doğurmuş, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artmasına karşılık sendikaların gücünde ortaya çıkan gerilemenin tesadüfi olmadığı, sermayenin gücünü arkasına alan sivil toplum örgütlerinin sınıflar arası çatışmayı göz ardı etmeye çalıştığı ileri sürülmüştür.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkan ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyal gelişmelerin sendikaların alışık oldukları tabanı ve çevreyi değiştirmesi, sendika üyelerinde ve faaliyetlerinde gerilemelere yol açmıştır. 1980 yılından sonra değişimin yol açtığı olumsuzlukları fark eden sendikalar, örgütlenme ve yeni faaliyetleri gündemlerine alarak tekrar eski etkin konumlarına ulaşmanın mücadelesine girmişlerdir.

Küresel ekonomik gelişmelerin ve sivil örgütlenmelerin beklendiği gibi çalışma hayatındaki sorunları azaltmaması, başta emek sömürsü olmak üzere çalışanları tehdit eden olumsuzlukların yaygınlaşması ve derinleşmesi, ekonomik ve sosyal dengesizliklerin artması sendikal mücadeleye olan ihtiyacı ortaya çıkarmış, sendikalar sivil toplum düzeninde de vazgeçilemeyecek örgütler arasındaki yerini almaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum ve sendikalar, sendikaların geleceği, sendikalar, sivil toplum.

ABSTRACT

With the fact that the relationship between trade unions and civil society has raised new discussions during recent years, it's put forward that the decline of trade union power isn't a coincidence in view of the fact that the influence of civil society institutions has increased. Under these considerations, it's asserted that the civil society institutions try to disregard inter-class clash.

It caused the retreat of trade union activities and their members that economic, technologic, politic and societal developments appearing with the last quarter of 20th century have devastated the political economy under which the trade unions were used to functioning. Having awared of the inconsistencies these developments brought on, trade unions started to regain their ex-positions initiating the organizing and new activities.

Trade unions gained their position as civil society institutions in the unignorable organizations with the fact that global economic developments and civil organizations couldn't bring down the challenges, especially the exploitation of the labour, which threat workers in the worklife, deepening of the economic and social inequalities urged the need for trade union struggle.

Keywords: Civil society and trade unions, the future of trade unions, trade unions, civil society

GİRİŞ

Sivil toplum, demokrasinin ve pazar ekonomisinin egemen olduğu, üçüncü sektörün hızla güçlenebildiği bir toplum düzenidir. Bu toplum düzeni sivil örgütlenme temeline dayanmakta, toplum içindeki kesimler örgütlü güçleriyle kendi kendilerine yardım mekanizmasını işletmektedirler. Sivil örgütlenmenin etkin olduğu bir yüzyıla girilmesine karşın, sivil toplum düzeninin doğmasına yol açan en önemli sivil örgütlenmelerden olan sendikaların, bu sivil yapıda var olma mücadelesi vermeleri dikkatlerin bu sonuca yoğunlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Sivil örgütlerin sayıları ve etkinlikleri hızla artarken ve toplumdaki örgütlenme düzeyi yükselirken, işçilerin örgütlülük düzeyinin gerilemesi tezat teşkil etmektedir.

Zıtlıkları bünyesinde taşıyan küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletlerin kontrolünden çıkan sermayenin gücünü artırması, Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütsel yapılarla sermayenin küresel düzeyde kural koyucu konuma gelmesi, emeğin ise yerel şartlara mahkum olması bu süreci daha iyi anlamamızı sağlayacak önemli sonuçlardır. Ulusal ve uluslararası düzeyde sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artmasına karşılık, XX. yüzyılın en önemli örgütü olan sendikaların güç kaybetmesi iki türlü tartışmayı gündeme getirmiştir; Sendikalar, sivil toplum örgütleri midir? Sendikalar, sivil toplum düzeninde varlıklarını devam ettirebilecekler mi?

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Başkanı.

Bu makalede yukarıdaki sorulara cevap bulmak amacıyla öncelikle sivil toplum kavramını incelenecek, sendikal örgütlenme ile sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkiler değerlendirilerek, sendikaların geleceğine yönelik arayışlar hakkında bilgi verilecektir.

1. SENDİKALAR VE SİVİL TOPLUM

Sivil toplumu, White "devlet ile -devletten ayrı, devlet ile ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu- aile arasında ara birlik alanı" olarak tanımlamaktadır. Keane ise, sivil toplumu tanımlarken sadece gönüllü kuruluşlara değil, baskı gruplarına da yer vermektedir: "...soyut anlamıyla sivil toplum, üyeleri öncelikle devlet dışı faaliyetlerle -ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler (voluntary associations)- uğraşan ve bu faaliyetler aracılığıyla devlet kurumları üzerinde bir çeşit baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütün olarak kavranabilir" (Doğan, 2002, s.265). Bu tanımlar değerlendirildiğinde sendikaların birer sivil toplum örgütü olduğu açıktır. Johns bu tespiti şu cümlelerle desteklemektedir: Sendikalar, ilk sivil toplum aktivistleri arasında yer alan; orijinal sivil toplum örgütleridir. Bunlar, bireysel olduğu kadar toplu problemlere de çözüm bulmak için bir araya gelen bireylerden oluşur (Johns, 2002, s.2).

Sendikalar, sivil toplum örgütleri (STÖ) gibi toplumsal gelişmeyi sağlayan önemli aktörlerden biridir. Diğer toplumsal örgütlerde olduğu gibi sendikaların da gündeminde toplumun geliştirilmesi hedefi vardır ve sendikaların toplumsal vizyonu her zaman eşitliği, sivil ve demokratik hakları, politik ve endüstriyel demokrasiyi, hukuk devletini, yoksulluğun önlenmesini kapsayan konu zenginliğine sahip olmuştur (Galin, 2004, s.1).

STÖ'lerin etkinliğinin artması, sendikaların ilgi alanlarına doğru eğilmeleri, sendika-STÖ arasında bir yarış gündeme getirmiştir. Bu yarışta STÖ'ler hızla etki ve inandırıcılıklarını artırmaktadırlar. Dünyanın her yerinde acı çeken insanlarla aktif olarak ilgilenmekte, onları eğitmektedirler. Sokak çocuklarına yardım etmekte, cinsel şiddete uğrayan kadınlara sahip çıkmakta, uyuşturucu kurbanlarına yardım

etmekte, evsizlere barınak bulmakta, çevre kirliliğini önlemek için küresel düzeyde mücadele etmektedirler. Bu örneklerin de ortaya koyduğu gibi dün sadece sendikaların gündeminde olan konular bugün yeni sivil örgütlerin de gündeminde ve oldukça da etkindirler.

Etkinlikleri bu kadar artan STÖ'ler ile sendikalar arasındaki ilişkiler incelendiğinde, karşılıklı güvensizliğin egemen olduğu görülmektedir. STÖ'lerin etkinlik alanlarının genişlemesi sendikaları daha dar alanlara sıkıştırırken, hizmet yarışını da gündeme getirmektedir. Sivil örgütlerin sınıf çatışmasını göz ardı etmesi, sendikaların sivil örgüt olarak görülmemesi gibi değerlendirmeler de dikkate alındığında, işbirliğinden daha çok birbirini tanımayan hatta reddeden bir anlayışın günümüze egemen olduğu söylenebilir.

Sivil toplum söylemine, sınıf kavramını göz ardı ettiği, sınıf esasına dayalı temel mücadeleyi yok varsaydığı tespitine dayanarak yoğun bir eleştiri mevcuttur. Bu eleştiri şöyle dile getirilmektedir: " 'Sivil toplum' söylemi, soldaki sınıf kavramını yerinden etmek için güçlü bir girişimde bulunmuştur. Bu söylemle, eski sınıf siyasetinden daha çoğulcu ve kapsayıcı bir yaklaşım ortaya konmak istenmektedir. Bu yaklaşım, sivil toplumun güçlerini siyasal özgürlük ve ilerici değişimin kaynağı olarak görmektedir. Ancak bu söylemin kapsayıcılık iddiası ironiktir; çünkü emek dışarıda bırakılmaktadır. Sivil toplumun içinde hiç de özgür ilişkiler içermeyen bir alan olan 'işyeri', bu yaklaşım tarafından incelenmeye değer bulunmamaktadır" (Panitch, 2002, s.91). Ayrıca STÖ'lerin sermaye ve devlet yardımlarına muhtaç olması nedeniyle bağımlı oldukları, buna karşın sendikaların işverenlerden ve devletten bağımsız örgütler olmaları gibi temel farklılıkları dikkate alındığında sendikaların sivil toplum örgütü olmadığına ilişkin görüşler ileri sürülmektedir.

Sivil toplum örgütlerine yönelik eleştiriler değerlendirildiğinde, bunların bir kısmının haklı eleştiriler olduğu bir gerçektir. Ancak, sermayenin ve devletlerin güdümüne girmiş bazı sivil toplum örgütlerini esas alarak tanımlama yapmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca bu gibi tanımlamalar, 1700'lü yıllardan itibaren başlayan en önemli sivil örgütlenme hareketi olan sendikaları sivil örgütlenme kavramının dışına itme gibi bir sonuç doğurur ki bu da sendikaların tarihi fonksiyonlarını reddetmek anlamına gelir.

Yukarıda yer alan ön yargılar ve eksik değerlendirmeler nedeniyle, STÖ ile sendikalar arasındaki ilişkiler önemli ölçüde olumsuz etkilenmektedir. Bazı STÖ'lerin finans kaynakları ve ilgi alanlarına bakıldığında sermayenin kontrolünde olduklarını ve sermaye lehinde çalışmalar yaptıklarını iddia etmek mümkündür. Ancak, STÖ'lerin tamamını bu kategoriye sokarak değerlendirmek, reddetmek toplumsal gelişmeyi de reddetmek anlamına gelir. Bu nedenle sendika - STÖ arasındaki ilişkileri ortadan kaldıracak tartışmaları gündeme taşımak yerine, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik zeminlerin hazırlanmasının önemli bir ihtiyaç olduğu açıktır.

Sendikalar ile STÖ'ler arasında yarış ve birbirinin yerini alma, boşluğu doldurma mücadelesi olsa da başta kadın hakları, eşitlik olmak üzere endüstriyel kirlilik, çevre sorunları, hormonlu gıdalar, genetik mühendisliğinin çalışmaları hakkında v.s. işbirliğine girmeleri kaçınılmaz olmuştur. Özellikle işletmelerin sosyal sorumluluklarına yönelik girişimlerde bu örgütler arasında güçlü bir işbirliği kurulması ihtiyaç haline gelmiştir. Sendikalar, geçmiş yüzyılda olduğu gibi en güçlü, en etkin örgütler değildir, bu yüzyılda tek başlarına mücadele veremezler ve işbirliklerine ihtiyaçları vardır. Geçen yüz yılın başında sendikaların böyle bir problemi yoktu, ancak 21. yüzyılda sendikalar bu acı gerçek ile karşı karşıyadılar.

Sendikaların geniş bir vizyona sahip olmaları, sivil toplum örgütleriyle işbirliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Başta insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi olmak üzere her alanda işbirliğini bu yüzyılda iki örgütsel yapıya yüklenmiş sorumluluk olarak görmek gerekiyor.

Küreselleşmenin 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızlanması, işçi örgütlerinin gücünü azaltırken, ticari organizasyonların gücünü artırmış ve taraflar arasındaki güç dengesi bozulmuştur. Sendikalara karşı uluslararası alanda yürütülen politik, sosyal, ideolojik ve kültürel atak ile endüstri ilişkileri alanında daralma ve düzensizlik ortaya çıkmıştır. Sendikal hareketin bu gelişmelere hazırlıklı olmaması, alternatif mücadeleler oluşturamaması dengesizliği derinleştirmiştir. Bu dengesizliği sendikalar lehine değiştirmek için işbirliklerini reddeden anlayışlar yerine, işbirliğine öncelik verilmelidir.

Sendikaların, sivil toplum örgütü olmadığına ilişkin görüşler mevcut olsa da yukarıdaki açıklamalar esas alındığında; devlete karşı özerk olmaları, gönüllülük esasına dayanarak kurulmaları, üyeleri tarafından kendi çıkarları için kurulmuş olmaları ve baskı grubu gibi özellikleri dikkate alındığında sivil toplum örgütleri olduğu söylenebilir.

2. SENDİKALARLA UZLAŞMAYA DAYALI SİSTEMİN ÇÖKÜŞÜ

Son çeyrek yüzyılda sivil toplum örgütlerinin devletler üzerindeki etkilerinin giderek arttığı, XXI. yüzyılda sivil toplum düzeninin egemen olacağı dikkate alındığında, sivil örgütlenmelerin yükselen değer olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu açık gerçeğe rağmen, en önemli sivil örgütlerden olan sendikaların varlıklarının tartışma konusu olması, sivil örgütlenmenin bu kadar önemsendiği bir çağda sendikal örgütlenmenin neden geçmiş çağa mahkum edilmek istendiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorunun cevabını kurulmak istenen ekonomik, siyasal, sosyal sistemde ve sendikaların kendisinde aramak gerekir.

XX. yüzyılın son çeyreğine kadar en etkili sivil örgütler olan sendikalar, işçi hareketinden doğmuş, zamanla işveren ve memur kesimi için de vazgeçilmez örgütler olmuştur. Sendikaların, demokratik sistemlerin olmazsa olmaz örgütleri içinde yer alması, kitlesel üretimin parçası olan kitlesel çalışmanın düzenlenmesi için gerekli olması, geçen yüzyılın son çeyreğine kadar sendikaları, yıldıızı sürekli parlayan örgüt yapmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde önemli fonksiyonları olan, adeta gizli savaş aracı olarak kullanılan sendikalar, bazen rejimlerin koruyucusu, bazen de rejimleri değiştiren en önemli sivil güç konumundaydı.

Sendikalar, gücünü sadece demokratik güç merkezilerinden almamış, aynı zamanda ekonomik sistem içinde önemli fonksiyonlara da sahip olmuşlardır. Kapitalizmin kriz dönemlerinde önemli roller üstlenmişlerdir. Mesela kapitalizmin temel ilkesi olan "her arz kendi talebini yaratır" ilkesi sanayileşmenin hızla yayıldığı ilk yıllarda itibar görmemiş, krize giren kapitalizm çözümü talebi artıracak bir örgütlenmede görmüştür. Hem ekonomik sistemin ihtiyacını karşılama, hem de işçilerin sert mücadelelerini durdurma adına sendikalarla yapılan işbirliği sayesinde talep artırılmış, temel ihtiyaçları karşılayacak

asgari düzeyde ücret politikaları terk edilerek talep krizi aşılmış, arz fazlalığı kârın bir kısmının çalışanlara transferi ile çözülmüştür.

Kapitalizmin ikinci krizi 1929 yılında gerçekleşmiştir. Yaşanan en derin ekonomik krizlerden biri olan bu çöküş yine emeğe yönelik tedbirlerin katkısı ile çözülebilmiştir. Ekonomik buhran Keynes'in "tam istihdam" politikaları ile fordist üretim sisteminin yaygın olarak kullanılması, sendikalarla kurulan diyalog sayesinde aşılmış, 1970 yılına kadar bu sistem iyi işlemiş ve hem endüstri hem de sendikalar açısından altın çağ yaşanmıştır. Ancak, sendikalarla uzlaşmaya dayalı sistem 1970'li yıllara kadar sürdürülebilmiştir.

1970'li yıllardan itibaren Petrol Krizi ile başlayan, özellikle teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle hızlanan, üretimde esneklik, işsizlik, sermayenin küresel düzeyde örgütlenmesi, devletlerin küçültülmesiyle gündeme gelen değişimler yeni bir krizin habercisi olmuş, artık sendikaların talep yaratma fonksiyonlarına ihtiyaç kalmamıştır. Sendikaların müdahaleleri, emeği pahalılaştıran ve rekabeti olumsuz etkileyen müdahaleler olarak değerlendirilmiş, küresel düzenin önünde engel olarak görülmüştür. Sendikaları kabule dayalı anlayış yerine, sendikasız işyerleri, İnsan Kaynakları Yönetimi gibi yeni yönetim tekniklerinin yükselen değer olması ve bu olumsuzluklara bir de sendikalarda yaşanan sorunların eklenmesiyle, sendikasız sivil toplum düzeni ön plana çıkmaktadır.

3. BİREYSELLEŞME VE SENDİKALAR

19. ve 20. yüzyılda toplumsal değerler ve talepler ön planda iken, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bireyselliğin yükselen değer olması, toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir. Bireylerin taleplerinden, toplumsal reflekslere kadar geniş bir sahada gerçekleşen değişim başta sınıf kavramı ve birlikteliği olmak üzere toplumsal yapıyı bütünden parçaya doğru, değerler zincirini ise toplumsaldan bireyselliğe doğru yönlendirmiştir. Bu değişim süreciyle birlikte, üretim ve tüketim ilişkilerinin merkezinde bireysel talepler yer alırken, sendikalar bu değişimin nasıl sonuçlar doğurabileceğini, sendikalara etkilerini tahmin edememiştir. Ancak, kısa süre sonra sendikaların karşılaştıkları problemler değişim dalgasının sendikalar üzerindeki etkilerini de somut bir şekilde göstermiştir. Başta üye kaybı olmak üzere

sendikaların geleceğini tehdit eden olumsuzluklar bireyselleşmenin sendikalar üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan arayışları gündeme getirmiştir.

Geleneksel faaliyetlerin dışına çıkamayan ve gelişmelere seyirci kalan sendikaların karşılaştıkları problemleri ana hatlarıyla şöyle sıralamak mümkündür: Bireysel önceliklerde sendikal örgütlenmenin önemi azalmış, talepler çeşitlenmiş, kariyer geliştirme gibi öncelikler toplumsal önceliklerin önüne geçmiştir. Bireysel tüketime verilen önem bireysel kazançların ön plana çıkmasına yol açmış, kendi vafına ve pazarlık gücüne güvenen işçiler, birlikte hareket ederek pazarlık güçlerini artırmak yerine, bireysel pazarlıklara yönelmişlerdir. Ayrıca, çalışanların, sendikaların kendilerine daha fazla bireysel olarak katkıda bulunabilecekleri inancı zayıflamıştır. İşverenlerin önceliği bireysel performansın vermesi, işgücü esnekliğini esas alması gibi tercihler nedeniyle de sendikaların geleneksel faaliyetlerine işverenlerin de ihtiyacı azalmıştır. Hükümetler de liberal politikalar doğrultusunda yaptıkları düzenlemelerle bireyselleşmeyi desteklemektedirler.

Sendikaların önemli hizmetlerinden olan toplu pazarlığın, yükselen farklı bireysel talepler nedeniyle öneminin ve etkinliğinin son yıllarda azalması, sendika üyesi işçilerin taleplerinin karşılanmasını sağlayan en etkin mücadele yöntemlerinin ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması, yeni yönetim teknikleriyle toplu iş sözleşmelerine duyulan ihtiyacın ortadan kaldırılmak istenmesi, işsizlik, bazı işverenlerin insan merkezli yönetim uygulamaları, bazı işverenlerin sendikasızlaştırma faaliyetleri gibi nedenlerle, daralan bir toplu pazarlık alanı ortaya çıkmıştır.

4. DEĞİŞEN ÇEVRE VE SENDİKALARA ETKİLERİ

Sendikaların geleceğini tartışırken, sendikalara yönelik tehditleri tespit etmek, tanımlamak gerekmektedir. Sendikaların içinde buldukları çevresel şartların sendikal yapı ve fonksiyonlarını nasıl etkilediği incelendiğinde ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır.

Sendikal örgütlenmenin en göze çarpan özelliği, işçiler arasında toplu örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve örgütün üye çıkarlarının geliştirilmesinde temel kaynak olarak alınmasıdır. İşçiler, sendikalara

beklentilerine cevap verebileceği düşüncesiyle üye olmaktadır. Ancak son yıllarda sendikaların bu beklentilere cevap veremediği açıkça ortadır. Toplu pazarlık ve sendikal kimliğin işçilere fazla bir getirisinin olmaması, sosyal ve siyasal taleplerin önemli bir kısmının yasalarla karşılanması, sendikalara yönelik yasal korumaların azaltılması, küreselleşme sonucu dağılan işgücünün toplu hareket etme zorluğu, sermayenin küresel düzeyde egemenliğine karşılık emeğin yerel ve bölgesel düzeyde kalan örgütlülüğü gibi nedenlerle beklentiler önemli ölçüde zayıflamıştır.

Günümüzde sendikaları olumsuz etkileyen en önemli çevresel şartlardan biri enformel sektörün hızla büyümesidir. Enformel sektörde meydana gelen büyüme günümüzde hem sendikaların temsil gücünü hem de üyelerini tehdit etmektedir. ILO'ya göre 1990 ile 1994 yılları arasında Latin Amerika'da doğan işlerin % 80'i enformel sektördedir, yine Afrika'daki kentli işgücünün % 61'i, Asya'da ise 1997 Asya finansal krizinden önce % 40-50'si enformel sektördedir (Trade Union World, 2000, s.18). Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı incelendiğinde sorunun devam ettiği görülmektedir. Afrika ülkelerinde 99-2000 yılı ortalaması %41.1, Orta ve güney Amerika'da %42.2, Asya'da ise 29.3' tür (Yılmaz, 2006, s.142-3). OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı 1960 yılında % 5.1 iken bu oran 2000-1 yıllarında %16.7'ye yükselmiştir (Yılmaz, 2006, s.134). Kayıt dışı ekonomideki gelişmeler esas alındığında Batı da nasibini almış ve özellikle yeni çalışma sistemleri olan tele-çalışma, evde çalışma, serbest çalışma gibi uygulamalarla kayıtlı ekonominin dışına çıkma eğilimi yükselmiştir. Ülkemizde de kayıt dışı oranının % 50'den fazla olduğu bilinmektedir.

Değişen çevrenin önemli aktörleri; işsizler, gençler, kadın ve çocuk işçiler, yaşlı insanlar, göçmenler, kaçak göçmen işçilerdir. Dünya'da yaklaşık 40 milyon civarında göçmenin var olduğu dikkate alındığında konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu grupların ihtiyaçları, beklentileri, çalışma ve yaşam şartları hem bu gruplar için hem de diğer gruplar için çok önemli problemleri bünyesinde taşımaktadır. Sendikalar ile bu gruplar arasındaki iletişimsizlik ve/veya yetersiz iletişim, sendikaları zayıflatan, güçlerini azaltan etkenlerin başında gelmektedir.

Avrupa'da sendikaların karşılaştıkları ve karşılaşacakları olumsuzlukları analiz eden Visser, sendika üyelerinin önemli bir kısmının kamu kesiminde olmasını önemli bir sorun alanı olarak görmektedir. (mesela Fransa'da % 50'den fazla, Hollanda ve İngiltere'de % 40) Ayrıca sanayiye uyarlanmış strateji ve fonksiyonların yeni ihtiyaçlara cevap vermediğini, ekonomik durum ve işsizliğin sürekliliğinden kaynaklanan sorunların sendikaları önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Sendika faaliyetlerinin temel amacı işçilerin iş güvencelerini sağlamak, bu alanda katı düzenlemelere ulaşmak olmasına rağmen son yıllarda hızla artan esneklik talepleri, sendikaların bu fonksiyonlarını önemli ölçüde sınırlandırmakta, işyeri ve işletme düzeyine indirgenmek istenen toplu pazarlık seviyesiyle bu süreç desteklenmektedir. Esnekleşme talepleri sadece işverenlerden değil, aynı zamanda hükümetlerden (ve işçilerden) de gelmektedir. Son yıllarda kabul edilen yasal düzenlemelere bakıldığında bu eğilim açıkça görülmektedir (Delamotte, 1990, s.49). Diğer yandan yeni işgücü profiline göre düzenlenemeyen toplu pazarlık konuları çekici olmaktan çok itici olmaktadır.

Fransa'da sendikaların gerilemesine yol açan nedenler üzerine yapılan bir araştırma sonucuna göre, ekonomi ve işgücündeki değişiklikler, yasal statüdeki farklılıklar (daimi, full-time işçiler, belirli süreli sözleşmeler, geçici işçiler, işsizler) gibi yapısal değişiklikler önemli bir neden olarak görülmektedir. İşgücündeki bu farklılaşma, Rehfeldt'in (1989) de belirttiği gibi "temsil krizi"ne yol açmıştır. Çalışanlarla işsizlerin, daimi işçilerle geçici işçilerin vs. ihtiyaçlarını uzlaştırmak sendikalar için daha zor hale gelmiştir. Geleneksel maaş artışı ile iş yaratma arasındaki çatışma gittikçe derinleşmektedir. Temsil krizine yol açan ikinci neden olarak işçi davranışlarındaki değişiklikler gösterilmektedir. Kariyerini ve aile yaşamını toplumu değiştirmek için feda etmeye hazır çok az sayıda "aktif" işçi kalmış ve sendikaya üye olmanın ideolojik boyutu hızla gerilemiştir. Ayrıca Fransa'da sendika ile üyeler arasındaki bağın zayıf olması da önemli bir sorun alanıdır. Sendika üyeliğini destekleyen "Closed shop" ve "Check off" gibi uygulamaların olmaması, toplu sözleşmelerde sendika üyelerine yönelik özel avantajların yer almaması, sorunları işyerinde çözecek etkili çözüm yollarının mevcut olmaması nedeniyle işçi, sendikanın kendisine yardımcı olabileceğini hissetmemektedir (Delamotte, 1990, s.50-51).

Sendikal faaliyetlerin yürütüldüğü çevrede bu kadar köklü değişiklik olurken, bundan sendikaların etkilenmemesi beklenemezdi. Ancak, sendikaların harekete geçebilmesi için bu etkilerin somut sonuçlarının ortaya çıkması gerekiyordu. Başta sendika üyelerinde ortaya çıkan azalma ve grev gücünün kırılması olmak üzere etkilerinin sınırlandırılması, kontrol altında var olabilen sendikal yapıları ortaya çıkarmıştır. İşçilere güven vermeyen bu yapı, çekim merkezi olmaktan hızla uzaklaşmıştır. Netice itibariyle, çevresel gelişmeler sendikaları olumsuz etkilemiştir.

Sendikalar günümüzde üç tehdit ile karşı karşıyadırlar: Bunlar, üyelerden kaynaklanan, işverenlerden kaynaklanan ve devletten kaynaklanan tehditlerdir. İşçileri sendikalara üye olmaya iten nedenler ve avantajlarda gerilemelerin olması, işçilerin üyelik talebinde düşüşe yol açmaktadır. İşverenlerin esneklik talebi, inisiyatiflerini artırma eğilimleri gibi nedenlerden dolayı sendikal hareket tehdit altındadır. Devletten sendikalara yönelik tehditler ılımlı olabileceği gibi, sendikaları kökünden söküp atmayı hedefleyen hükümet politikalarından da kaynaklanabilmektedir (Delamotte, 1990, s.51).

Bu gelişmelere karşılık, çalışanların sistem içinde yalnızlığa itilmesi, küresel sistemin işçi aleyhine işlemesi, işsizliğin kronikleşmesi, bireysel pazarlık sistemlerinin uzun vadede çalışanların sorunlarını çözmede yetersiz kalması, vafsa dayalı bireysel pazarlıklarda teknolojik gelişmeler nedeniyle vafsin pazarlık gücünün hızla kaybolması, yeni vasıflara duyulan ihtiyaçların hızla artması ve işgücünün buna adapte olamaması gibi nedenlerden dolayı, örgütlenme tekrar işçilerin gündemine girmiştir.

Bu yüzden yaşanan tecrübelerin sendikalara olan ilgiyi artırması, toplumsal sorumluluklardan kaçınmanın bireysel menfaatleri olumsuz etkilemesi, yeni bir süreci başlatmıştır. Sendikalar, bireyselleşen yeni işgücünün bireyselliğiyle mücadele etmek, tekrar toplumsal değerleri ve mücadeleleri ön plana çıkarmak, toplumsal değerlerle bireysel değerler arasında denge kurmak zorundadır.

5. SENDİKALARIN GELECEĞİ

Günümüzde sendikaların geleceğiyle ilgili çok sayıda soruyla karşı karşıyayız. Sorgulama süreci "sendikacılık değişiyor mu?" sorusuyla başlayıp, "sendikaların sonu mu?" sorusu ile geniş bir çerçevede gerçekleştirilmektedir.

Bireylerin taleplerini kolektif metotlarla karşılama amacıyla olan sendikalar, "birimiz hepimiz hepimiz birimiz" ilkesi üzerine oturtulmuş stratejilerle günümüze kadar faaliyetlerini devam ettirebilmiş, ancak yeni ihtiyaçlara mevcut yapılarıyla cevap vermeleri imkansızlaşmıştır. Bu nedenle yirminci yüzyılda cazibe merkezi olan en önemli sivil örgüt durumundaki sendikalar son yıllarda çekiciliğini kaybetmiştir. Günümüzdeki temel soru, bu gerileme kalıcı mıdır? Yoksa yeni bir sisteme geçişin sancılı mı yaşanmaktadır?

Sanayi ötesi toplum düzeninde sendikal yapıların gerileyeceği ve yerini bireysel hak arama metotlarına bırakacağına yönelik iddialar yoğun bir şekilde gündemde yer almasına karşılık, sendikaların geleneksel yapı ve fonksiyonlarını değiştirerek, üye sayılarını koruyacağına, hatta artıracağına ilişkin tahminler günümüzde yapılmış ve bu tahminleri haklı çıkaracak gelişmeler de somut olarak görülmeye başlanmıştır. Sendikaların gücündeki zayıflama tamamen giderilememiş olmasına ve sendikal yapı ve fonksiyonlar tam netleşmemesine rağmen, "sendikaların sonu" gibi tahminlerin tutarsızlığı ortaya çıkmıştır.

Wagner'in endüstriyel toplumu önceleyen kehanetinde de belirttiği üzere, sosyal harcama modernizasyona bağlı bir olgudur. Sendikalar endüstriyelleşmenin ortaya çıkmasıyla doğmuştur. Şu sonuca varabiliriz ki; sendikalar kamusal politikaların yapımı ve uygulanması çerçevesinde sosyal değişimin en önemli etkenlerinden biri olmuşlardır ve olmaktadır. Bu anlatılanlar endüstriyelleşme sonrası toplumlarda nasıl bir yerde durmaktadır? Acaba gelecekte de planlanmış ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile refah seviyelerini hızla artırma deneyimi yaşamış ülkelerdeki sivil toplumlar sosyal harcamaları yüksek oranlara çekebilecekler midir? Bu kısmen sivil toplumlardaki sendikalara ve buna bağlı olarak da yoğunluklarına ve yasal konumlarına bağlıdır (Lane&Ersson, 2005, s.12) .

Sendikal hareketin genel toplumsal hareketler içinde en iyi örgütlenmiş güç olması –ve böyle kalacak olması- ona özel bir sorumluluk yüklemektedir. Bazı yayınlarda, genel anlamda tüm diğer toplumsal hareketlerin başarı ya da başarısızlığı emek hareketinin başarısına bağlı olacağı ifade edilmektedir (Panitch,2002,s.93).

Sendikaların bazı baskılar altında olduğu, ancak "sendikaların sonu" gibi tahminlerin gerçekleşmediği ve Avrupa düzeyinde endüstri ilişkilerinde önemli bir rol oynamaya devam ettikleri dile getirilmektedir (Gunnigle, Morely and Brewster, 1994, s.18). Günümüzde işçi sendikalarının niteliği devamlı gelişen işgücüne yönelik olarak benimseyeceği politikalarda temel hareket noktası, toplum ile bireysel haklar arasında, aile sorumluluğu ile kadın-erkek işçinin hakları arasında, işletmenin sosyal sorumluluğu ile mülkiyet hakkı arasında, adalet ile kişisel kabiliyet arasında dengeyi sağlamak ve sosyal sorumluluğu günümüzün şartlarına göre yeniden tanımlayabilmek olmalıdır (Heery, 2002, s.28).

Sendikaları tekrar cazibe merkezi haline getiren gelişmelere bakıldığında, küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklar, sendikalardan istifa eden veya ettirilenlerin içine düştükleri olumsuz şartlar, işverenlerin veya yeni yönetim tekniklerinin işçilere sunduğu sendikasız çalışma ilişkilerinin çalışanları tatmin etmemesi, ayrıca sendikasız işyerlerinde toplu pazarlık sisteminin yerine geçebilecek alternatif bir sistemin kurulamaması, çağdaş yönetim sistemlerinin etkili bir şekilde kullanılamaması, çözümlerin kısa vadeli olması sendikalara duyulan ihtiyacı artırmış ve yeni bir süreci başlatmıştır. Sendikalarda başlatılan yeniden yapılanma süreciyle birlikte dibe vuran sendikal örgütlenme tekrar ümit haline gelmiş ve sendikalar atlama taşları bularak, yükseliş sinyalleri vermeye başlamışlardır.

6. SENDİKAL GELECEK İÇİN MODEL ARAYIŞLARI

Sendikaların mevcut yapılarının ihtiyaçları karşılayamadığı reddedilemez bir gerçektir. Dün erkek ağırlıklı sendikal yapılar sorun çözüyorken, bugün potansiyel üyelerin taleplerini karşılayamamaktadır. Bu ihtiyaçlardan hareketle yeni model arayışları sendikaların gündeminde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Sendikaların daha parlak bir geleceğe sahip olması için çeşitli sendikal modeller öne sürülmektedir. Bu modellerin bazıları; çatışmacı model, politik model, baskı grubu modeli, özel hizmet modeli gibi adlarla tanımlanmıştır. Geleneksel çatışmacı modelde, grev tehdidi başta olmak üzere, sendikalar güçlerini kullanarak işvereni etkilemek ve işçiler lehine düzenlemeler yapmak yolunu tercih etmektedirler. İşverenlerin uygulamalarına yönelik tepkisel duruşlar bu yapıda önem taşımaktadır. Mesela 1950'lerde Fransa ve İngiltere'de militan işçi sendikaları verimliliğe karşıyken, bugün sendikalar esnekliğe karşıdır (Macshane, 1999, s.112). Politik modelde sendikalar, bazen siyasi bir örgüt gibi, bazen kurduğu siyasi örgüt vasıtasıyla üyelerine hizmet götürmeyi tercih etmektedirler. Baskı grubu modelinde, sendikaların lobicilik faaliyetleriyle hem devleti hem toplumu etkileyerek üyelerine hizmet sunmayı esas aldığını söyleyebiliriz. Özel hizmet modelinde ise sendikalar üyelerine hizmet işletmesi gibi hizmet sunmaktadır. Devletlerin özelleştirme yoluyla kamu işyerlerini elden çıkarması sonucu özel sektör sendikacılık modeli diyebileceğimiz bir model de ön plana çıkmaktadır.

Bazı sendikalar bireysel akitlere öncelik vererek, bireysel sözleşme akdi ile toplu iş sözleşmesi arasında denge kurmaktadır. Bu eğilim sendikaların üyelik oranlarını yeniden harekete geçirebilir (Bassett&Cave, 1993, s.26). Toplu iş sözleşmeleriyle çerçeve haklar belirlenirken, hizmet akitlerine bireysel düzeyde çerçeve sözleşmelere aykırı olmaksızın hizmeti akdi yapma hakkı verilebilir. Bu eğilim hem sendikaların kontrolünün artmasına yol açar, hem de işverenin bireysel hizmet akdi talebini karşılamış olur.

Diğer yandan üyesiz sendikalara doğru evrim bir ihtimal olarak görülmektedir, ancak üye aidatları olmayan sendikaların nasıl finanse edilecekleri ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Mesela Fransız sendikaları sosyal güvenlik, işsizlik sigortası, iş mahkemeleri gibi pek çok organizasyonda yer alırlar. Sendikaların bu gibi önemli fonksiyonlarını yerine getirmesi için varlıklarını devam ettirmesinin zaruretinden bahsedilmektedir. İşte bu gibi zaruri roller dikkate alınarak sendikaların devam edeceği, yüklendikleri toplumsal roller nedeniyle de ulusal ve ulusüstü fonlarla desteklenecekleri tahmininde bulunmak mümkündür.

Sendikalar işbirlikçi bir rolü seçebilirler. Bu rolün seçimi halinde sendika üyeleri menfaatleri konusunda kesin bir beklenti içinde olamayacakları için sendika üyeliğine ilgileri güçlü olmayacaktır. Sendikalar, lobi ve baskı grubu olarak faaliyetlerini devam ettirebilirler. Hiç kuşkusuz bu alanda etkin olabilmek için de gerek işçiler, gerekse toplum içinde güvenilir ve desteklenen örgütler olmaları gereklidir.

Esneklik ile istikrar, farklılık ile yeknesaklık, bireysellik ile dayanışma, merkezden karar alma ile karara katılma, ferdi çözümlerle toplu çözümler arasında dengeyi kurmak v.b. sendikaların bu yüzyıldaki önemli görevleri arasında yer alacaktır. Avrupa sendikal hareketini gerçekleştirerek, bölgesel düzeyde sendikal hareket oluşturmak, küresel dünyaya paralel olarak küresel sendikacılık hareketine ulaşmak yeni bir alternatif olarak sendikaların gündeminde olmalıdır. Ancak ulusal sendikal örgütlerin, uluslararası sekreterliklere ve konfederasyonlara yetkilerinin küçük bir kısmını bile devretmekte gönülsüz davranmaları önemli bir sorun oluşturmaktadır (Liebhaber, 1980, s.100).

Avrupa sosyal modeli, objektif olarak gerçekleşme ihtimali olan dört farklı hedefi İngiliz sendikalarına sunmaktadır: Birincisi, Avrupa Birliği direktifleri ulusal kanunların yerini alacağından ve kolay değiştirilemeyeceğinden dolayı, radikal muhafazakarlığın devam ettirilmesine siper oluşturmakta, aynı zamanda piyasa yanlısı stratejinin bir parçası olarak sendikaların zayıflatılmasına karşı da koruma sağlamaktadırlar. İkincisi, sendikalar hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde çalışma hayatıyla ilgili konularda yasal partner ve ilgili kuruluşlar olarak iş organizasyonlarına dahil edilirler. Üçüncüsü, emeği metalaştırmadan, geniş kapsamlı refahı ve gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamak için sendika güç kaynaklarını desteklemektedirler. Hatta şimdiki en düşük AB sosyal önlemleri dahi İngiliz işçilerini kapitalizmin "bırakınız yapsınlar" gibi en kötü aşırılıklarından izole ederek geleneksel korumayı sağlamıştır. Dördüncüsü ise Avrupa Birliği düzeyinde sosyal ortaklığı kolaylaştırmak için verilen maddi desteklerdir. Bu desteklere, seyahat sübvansiyonları ve teknik yardımlar eklendiğinde ETUC gelirinin en az %13 üne ulaşmaktadır (Whyman, 2002, s.470).

Günümüzde sendika liderlerinin endüstri ilişkileri sistemindeki rollerinde önemli ölçüde artışa ihtiyaç vardır. Sendikal örgütlerin içinde buldukları şartları dikkate alarak, risk alabilen, işe yaramaz katı yapıları değiştirme becerisini gösterebilecek, dünyadaki gelişmeleri algılayarak öncü rol üstelenebilecek değişimci liderler çok önemli fonksiyonlar yerine getirebilir. Mesela Amerika'da örgütlenme modelinin teşviki, lider değişikliği ve 1968 jenerasyonun sendikalar içinde tedricen güçlendirilmesi yoluyla gerçekleştirilmiş, İngiltere'de ise örgütlenme modeline dönüşüm benzer ancak daha az dramatik bir sendika liderlik yenilenmesinden doğmuştur (Heery, 2002, s.28).

SONUÇ

Sendikaların günümüzde yaşadıkları krizin, bir yok oluşun acılı sancuları değil, yeniden yapılanmanın, var olmanın sancuları olduğu söylenebilir. Sivil toplum düzeninin olmaz ise olmaz örgütlerinden olan sendikalar, eski yapı ve politikalarının önemli bir kısmını değiştirmek ve yeniden yapılanmak şartı ile sivil toplum yüzyılında da rollerine devam edeceklerdir.

Dünyada ortaya çıkan gelişmeler dikkate alındığında rekabetin kaçınılmaz olduğu gibi, rekabetin amaç haline getirilmesinin toplumların geleceğini tehlikeye düşürdüğü de bir gerçektir. Son yıllarda küreselleşme karşıtı hareketlerin güçlenmesi, rekabet devleti anlayışı yerine refah devleti arayışlarının tekrar gündeme gelmesi, sosyal harcamaların artırılmasına yönelik çabaların hızlanması bu gelişmelerin önemli göstergeleridir. Bu gelişmeler dikkate alındığında endüstri ilişkilerinin piyasalaştırılmasından geriye doğru bir gidişin başladığını iddia etmek mümkündür.

Sendikaların endüstri ilişkileri sistemi içindeki rollerinin güçlenmesi, küresel düzeyde rol üstlenmeleri sendikaların faaliyetlerinin merkezine vasıflı işçilere yönelik hizmetleri oturtmasına, ilkelerini ve faaliyetlerini hızlı değişen ihtiyaçlara adapte etmesine, temel hakların ve demokrasinin küresel değerler olarak kabul edildiği bir yüzyıl hedefini esas almasına bağlıdır. Dünyadaki bütün sendikalar böylesine küresel bir amaçta birleşebilirlerse başarılı olabileceklerdir. Sendikal kadroların temel hedefi işçilerin beklentilerine cevap verebilecek sendikaları örgütlemeye ulaşabilmek olmalıdır.

Sendika liderlerinin, sendika hareketini biçimlendirmedeki rolleri son yıllarda artmakta, liderlerin bakış açıları ve hedefleri sendikaların stratejilerini etkilemektedir. Son yıllarda yükselen değer olan ıımlı liderliğin yerini tekrar mücadeleciler liderlerin alacağını, işçi hareketinin içinde bulunduğu kötü şartlardan ancak mücadeleyi göze alabilen liderlerle çıkabileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Dün iki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle ortaya çıkan ideolojik kaçışın yerini yeni ideolojik arayışlara bırakması; emek sömürsünün esas alınması gibi nedenlerden dolayı uzlaşmaya dayalı ilişkilerden sonuç alınmadığı görüldükçe, çatışmacı sendikacılığın tekrar gündeme gelmesi ihtimal dahilindedir.

Yeni sendikal model arayışlarından lider ve kadro değişikliklerine kadar yaşanan değişimler dikkate alındığında, sivil toplum düzeninde sendikaların var olacakları, alternatiflerinin olmadığı, toplumsal gelişmeye sundukları katkıya insanlığın ihtiyacı olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bassett Philip & Cave Alan,(1993), All For One:The Future of the Unions, Fabian society, 559.
- Delamotte,Y., (1990), The Future Role of Trade Unions in Europe, The Future of Industrial. Relations in Europe, Netherlands Scientific Council for Government Policy, V17, The Netherlands.
- Doğan İlyas, (2002), Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Basım, İstanbul.
- Galin, Dan, (2004), Trade Unions and NGOs in Social Development: a Necessary Partnership, <http://www.otherdavos.net/PDF/gallinengi.pdf>.
- Gunnigle, P.,Morely, M., Brewster,C., (1994), Continuity and Change in European Industrial Relations: Evidence From a14-Country Survey; Personnel Review;Vol. 23; No. 3; pp.4-20.
- Heery, Edmund, (2002), Partnership Versus Organising: Alternative Futures for British Trade Unionism, Industrial Relations Journal, 33: 1.
- Lane, Jan-Erik&Ersson, Svante, (2005), Social Policy and Trade Unions, www.spp.nus.edu.sg/docs/wp/wp31.pdf (22.11.2005).

- Liebhberg, Bruno, (1980), Industrial Relations and Multinational Corporations in Europe, ECSIM, Belgium.
- Panitch, Leo, (2002), Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler (çeviren: Ceren Kalfa), Praksis üç aylık Sosyal Bilimler Dergisi, 8 güz.
- The Informal Sector: (December 99-January 2000), Unions Must Seize the Opportunity, Trade Union World, No: 10.
- Johns, Gary, (2002), Trade Unions and Civil Society, HR Nicholls Society XXIII Conference: The Changing Paradigm: Freedom, Jobs, Prosperity), Melbourne.
- Yılmaz, Akgül Gülay, (2006), Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İstanbul.
- Whyman, Philip, (2002), British Trade Unions and Economic and Monetary Union, Industrial Relations, Vol. 41, No. 3.